

Civil Liability of Banks for Sayadi Checks

Ahmad Reza Davarpanah¹, Mehdi Kazemi Moghadam^{2}, Jamileh Jafari³*

1. M.A in Private Law, Faculty of Humanities, Marvdasht Branch, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran.

Email: ahmadreza0d@gmail.com

2. Assistant Professor, Department of Private Law, Faculty of Humanities, Marvdasht Branch, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran.

*Corresponding Author: Email: mehdi.k.m.2013@gmail.com

3. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Humanities, Zarghan Branch, Islamic Azad University, Zarghan, Iran.

Email: Jafari.j1380@gmail.com

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.48300/JLR.2023.378934.2251

Received:

1 December 2022

Accepted:

15 February 2023

Published:

5 September 2024

A B S T R A C T

The new law on issuing checks has been approved by the Islamic Council parliament on November 4, 2018 in 25 articles and 20 comments. This law includes many innovations compared to the previous laws, of which Sayadi checks are the most important. In fact, in order to avoid the problems that may have arisen for check issuers and holders in the past, the legislator has replaced these types of checks with the old ones, and for its implementation, he has defined tasks for the banks in Three the registration of issuance and the payment of checks, white the investigations, we realized that despite the fact that the above-mentioned law has doubled the duties of the banks in relation to the checks, it has not been successful in terms of their civil liability, and it is limited to specific cases in the check issuance law. Therefore, in order to further study the relationship with the

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

civil liability of banks in the new check issuance law and in special laws, the civil liability of banks has been investigated in relation to Sayadi checks. The result of his research showed that banks are responsible for the loss caused by failure to perform work based on the provisions of paragraph c of Article 35 of the monetary and banking law, article 8 of the civil liability law, and Note 5, Article 5 Repeated of the Check Law. They are responsible for registering, issuing and paying Sayadi checks. That the basis of this responsibility is based on the theory of fault and in some cases it seems to be a pure theory, Venice It saemes the type of this responsibility is contractual in all cases.

Keywords: Bank, Fault, Check, Damage, Civil Liability.

Excerpted from the M.A. dissertation entitled "Civil Liability of Banks in Relation to the Registration, Issuance, and Payment of Sayadi Checks", Faculty of Humanities, Marvdasht Branch, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements: The authors would like to thank Dr Jamileh Jafari for her Cooperation in Preparing and Writing this research.

Author contributions:

Ahmad Reza Davarpanah: Formal analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing.

Mehdi Kazemi Moghadam: Supervision.

Jamileh Jafari: Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision, Project administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Davarpanah, Ahmad Reza, Mehdi Kazemi Moghadam & Jamileh Jafari. "Civil Liability of Banks for Sayadi Checks". *Journal of Legal Research* 23, no. 58 (September 5, 2024): 539-564.

Extended Abstract

In legal systems, people must try to compensate for the damage they have caused to others, which is called civil liability. Civil liability arises when someone harms another's right without legal permission and causes damage to him as a result.

With the approval of the new law on issuing checks on November 4, 2018 and replacing sayadi check's instead of paper checks, validating people's accounts when requesting a fisher's check book by the bank and requiring people to have fisher's check books and registering and confirming the details of people and all check steps by Issuer and holder of checks in the integrated check book issuance system (Sayad system) of the legislator put an end to the previous problems.

It can be seen that in this law, despite the fact that the legislator has determined the duties and civil liability of banks in relation to these duties, it has not succeeded well in solving the past ambiguities, because the civil liability of banks is only limited to Article 5 of this law. In this article, we are trying to deal with the civil responsibility of banks for registering, issuing and paying sayadi check's in a library method and in a descriptive-analytical way. And let's answer: Who is responsible for the civil liability of the damages caused by the bank in relation to the duties they have in relation to sayadi check's? Also, to what extent has the new check issuance law approved in 2018 been successful in the field of civil liability of banks?

The legislator's performance for the first time in the field of civil liability of banks in the new check issuance law is commendable; However, with the investigations carried out, deficiencies and shortcomings are observed in this field, which seems unlikely from the above-mentioned law, which was formulated with the aim of ending the previous problems. In the current research, some of these issues were investigated, which can be summarized as follows.

1- Banks' duties and responsibilities regarding sayadi check's include both registration and issuance of checks and payment of checks. the civil responsibilities of banks in relation to sayadi check's include registration, issuance and payment of fisher's checks.

Regarding the duties that banks have in registering sayadi check's, if there is a shortcoming on their part and as a result of that shortcoming, damages are caused to people. The bank, based on Article 35, Paragraph C of the Monetary and Banking Law of the country, is required to compensate those losses. The basis of this responsibility is based on pure theory; And the type of this responsibility is contractual.

Regarding the duties that banks have in issuing fisher's checks, if there is a shortcoming on their part and as a result of that shortcoming, damages are caused to people. In cases such as Note 1, Article 6 of the Check Issuance Law, which the legislator has obliged banks and other individuals to provide the relevant institutions with the information required for validation and rating in a correct and complete manner, the bank based on Article 8 of the Civil Liability Law it is required to compensate those damages; In this regard, it should be stated: the basis of the bank's civil liability is based on the theory of fault. But in relation to other duties that banks have in issuing fisher's checks, if there is a shortcoming on their part and as a result of that shortcoming, damages are caused to people. According to Article 35, Clause C of the country's monetary and banking law, the bank is required to compensate those losses. The basis of this responsibility is based on pure theory. It should be noted that the type of civil liability of banks in issuing sayadi check's is contractual in all cases where the law imposes duties on the bank in this regard.

Regarding the duties that banks have in paying sayadi check's, if there is a shortcoming on their part and as a result of that shortcoming, damages are caused to people. In cases where the bank, according to Article 5 of the new check issuance law, has obligations to pay the check. The bank, based on comment 5 of the mentioned article, is required to compensate the losses and in other cases where the bank has obligations to pay the check according to articles 4, 5 and 14 of the Check Issuance Law, The bank, based on Article 35, Paragraph C of the Monetary and Banking Law of the country, is required to compensate for the losses. The basis of the bank's civil liability in paying sayadi check's is based on pure theory and the type of this liability is contractual.

2- This law has been successful to some extent in the field of civil liability of banks; Because the civil responsibility of banks for their duties includes both the registration and issuance of checks and the payment of checks; While the above-mentioned law has allowed this type of responsibility only in the context of the duties that banks have in paying sayadi check's; It is also not in full, but only included in the items mentioned in Article 5 of the Check Issuance Law. In the event that the tasks of banks in paying sayadi check's, articles 4, 5 and 14 of the aforementioned law are also included. Therefore, it seems that certain laws, such as the civil liability law and its draft, as well as the country's monetary and banking law, are much more complete than the check issuance law in the field of civil liability of banks. and have a more acceptable performance, and when it is necessary to refer to these rules, it seems to be a good option.

مسئولیت مدنی بانک‌ها در قبال دسته‌چک‌های صیادی

احمد رضا داور پناه^۱، مهدی کاظمی مقدم^۲، جمیله جعفری^۳

۱. کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده علوم انسانی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران.
ahmadreza0d@gmail.com

۲. استادیار، گروه حقوق خصوصی، دانشکده علوم انسانی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران.
*نویسنده مسئول: mehdi.k.m.2013@gmail.com

۳. استادیار، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، واحد زرقان، دانشگاه آزاد اسلامی، زرقان، ایران.
Jafari.j1380@gmail.com

چکیده:

قانون جدید صدور چک در ۱۳ آبان ماه ۱۳۹۷ در ۲۵ ماده و ۲۰ تبصره به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است. این قانون نوآوری‌های زیادی را نسبت به قانون‌های ماقبل خود شامل شده که چک‌های صیادی از مهم‌ترین آن است. در حقیقت قانون‌گذار به منظور جلوگیری از مشکلاتی که در گذشته ممکن بود برای صادرکنندگان و دارندگان چک به وجود بیاید، این نوع چک‌ها را جایگزین چک‌های قدیمی کرده است و برای اجرایی کردن آن، تکالیفی را هم در ثبت و صدور و هم در پرداخت چک برای بانک‌ها معین کرده است. با بررسی‌های صورت‌گرفته متوجه شدیم که قانون فوق‌الذکر علی‌رغم اینکه تکالیف بانک‌ها را در قبال دسته‌چک‌های صیادی دوچندان کرده است، اما در زمینه مسئولیت مدنی آنها نتوانسته است موفق عمل کند و آن را محدود به موارد خاصی در قانون صدور چک دانسته است. از همین رو این پژوهش به منظور مطالعه بیشتر در قانون جدید صدور چک و در قوانین خاص به بررسی مسئولیت مدنی بانک‌ها در

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2023.378934.2251

تاریخ دریافت:
۱۰ آذر ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:
۲۶ بهمن ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:
۱۵ شهریور ۱۴۰۳

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

قبال دسته‌چک‌های صیادی پرداخته است. نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که بانک‌ها در مقابل خساراتی که در اثر عدم انجام تکالیفی که در ثبت، صدور و پرداخت چک‌های صیادی بر عهده دارند، به‌موجب مواد بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی، ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی و تبصره ۵ ماده ۵ مکرر قانون صدور چک، مسئولیت مدنی دارند که مبنای این مسئولیت مبتنی بر نظریه تقصیر و در مواردی به نظر می‌رسد نظریه محض است و نیز به نظر می‌رسد نوع این مسئولیت در تمام موارد قراردادی است.

کلیدواژه‌ها:

بانک، تقصیر، چک، خسارت، مسئولیت مدنی.

برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «مسئولیت مدنی بانک‌ها در قبال ثبت، صدور و پرداخت چک‌های صیادی»، دانشکده علوم انسانی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

قدردانی:

بدین وسیله از استاد بزرگوار سرکار خانم دکتر جمیله جعفری بابت همکاری در تهیه و نگارش این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

احمدرضا داورپناه: تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - بررسی و ویرایش، نوشتن - پیش‌نویس اصلی. مهدی کاظمی مقدم: نظارت.

جمیله جعفری: نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

داورپناه، احمدرضا، مهدی کاظمی مقدم و جمیله جعفری. «مسئولیت مدنی بانک‌ها در قبال دسته‌چک‌های صیادی». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۳، ش. ۵۸ (۱۵ شهریور ۱۴۰۳): ۵۳۹-۵۶۴.

مقدمه

در نظام‌های حقوقی اشخاص به‌واسطه زیانی که به دیگری وارد کرده‌اند باید درصدد جبران آن برآیند که به آن مسئولیت مدنی می‌گویند. مسئولیت مدنی زمانی به وجود می‌آید که کسی بدون مجوز قانونی به حق دیگری لطمه بزند و در اثر آن زیانی به او وارد آورد. فرق نمی‌کند عملی که موجب خسارت شده است جرم باشد یا شبه‌جرم، زیرا مسئولیت مدنی نتیجه عمل بدون مجوز قانونی است، خواه آن عمل عمدی (جرم مدنی) یا غیرعمدی (شبه‌جرم) باشد.^۱

چک یکی از اسناد تجاری است و اکثر قریب به اتفاق مردم در معاملات خود برای پرداخت وجوه از آن استفاده می‌کنند، گاهی دارندگان چک برای وصول آن دچار مشکلاتی از قبیل عدم موجودی کافی حساب صادرکننده چک، عدم مطابقت مشخصات قیدشده روی چک با مشخصات اصلی صادرکننده، پرداخت نشدن چک به دلیل سرقتی بودن آن و ... می‌شوند که همراه با خسارت‌هایی برای دارندگان چک است؛ و از طرف دیگر صادرکنندگان چک به دلیل عدم موجودی کافی حساب خود و برگشت خوردن چک روانه زندان می‌شوند.

قانون‌گذار با تصویب قانون جدید صدور چک در ۱۳ آبان ماه ۱۳۹۷ و جایگزین کردن چک‌های صیادی به جای چک‌های کاغذی، اعتبارسنجی حساب افراد هنگام درخواست دسته‌چک صیادی توسط بانک و الزام افراد به داشتن دسته‌چک‌های صیادی و ثبت و تأیید کردن مشخصات افراد و تمامی مراحل چک توسط صادرکننده و دارنده چک در سامانه صدور یکپارچه دسته‌چک (سامانه صیاد) به مشکلات پیشین خاتمه داد.

همچنین در این قانون وظایف و اختیارات بانک‌ها به دلیل نقش نظارتی که در قبال این دسته‌چک‌ها دارند، بیشتر شده است. مسلماً زمانی که وظایف و اختیارات بانک بیشتر می‌شود مسئولیت‌های آنها هم بیشتر خواهد شد؛ در قانون فوق‌علی‌رغم اینکه قانون‌گذار وظایف و مسئولیت مدنی بانک‌ها را در قبال این تکالیف معین کرده است، اما به‌خوبی نتوانسته است ابهامات گذشته را برطرف کند چراکه مسئولیت مدنی بانک‌ها را فقط محدود به موارد ماده ۵ مکرر این قانون دانسته است؛ به‌عنوان مثال می‌توان به تبصره ۱ ماده ۶ این قانون اشاره کرد که بیان می‌کند: «بانک‌ها و سایر اشخاصی که طبق قوانین یا مقررات مربوط، اطلاعات مورد نیاز اعتبارسنجی یا رتبه‌بندی اعتباری را در اختیار مؤسسات مربوط قرار می‌دهند، مکلف به ارائه اطلاعات صحیح و کامل می‌باشند.» همان‌طور که مشاهده می‌شود در

۱. سیدحسین امامی، حقوق مدنی، جلد اول (تهران: چاپخانه اسلامی، ۱۳۹۹)، ۶۶۳.

این تبصره هرچند قانون‌گذار، بانک و سایر اشخاص را مکلف به ارائه اطلاعات صحیح و کامل به سایر مؤسسات دانسته است اما مشخص نکرده در صورتی که در این مورد تخلفی از ناحیه آنها بروز کند و باعث خسارت‌هایی به مشتریان خود شوند، مسئولیت آن بر عهده چه کسی است. از همین رو در مقاله پیش رو سعی داریم تا به روش کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی-تحلیلی، به مسئولیت مدنی بانک‌ها در قبال ثبت، صدور و پرداخت دسته‌چک‌های صیادی بپردازیم و پاسخ دهیم، مسئولیت مدنی خسارت‌های وارده از ناحیه بانک در قبال تکالیفی که نسبت به چک‌های صیادی دارند بر عهده چه کسی است؟ همچنین قانون جدید صدور چک مصوب ۱۳۹۷ در زمینه مسئولیت مدنی بانک‌ها تا چه حد توانسته است موفق عمل کند؟

از زمان تصویب قانون جدید صدور چک تا به امروز که حدود ۴ سال می‌گذرد، پژوهش‌های گوناگونی در رابطه با این قانون به انجام رسیده که عمده این تحقیقات در رابطه با نوآوری‌ها و مزایا و معایب این قانون نسبت به قانون‌های ماقبل است؛ اما هنوز پژوهشی به انجام نرسیده است که در آن مسئولیت مدنی بانک‌ها را در قانون فوق‌الذکر به صورت کامل بررسی و مورد ارزیابی قرار دهد.

مقاله حاضر نخست به انواع چک‌های جدید در قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷ و سامانه صیاد می‌پردازد، آنها را نام برده و توضیح می‌دهد و در نهایت تکالیف و مسئولیت مدنی بانک‌ها را در ثبت، صدور و پرداخت چک‌های صیادی به صورت جداگانه بررسی کرده و بعد از آن به نتیجه‌گیری خواهد پرداخت.

۱- انواع چک‌های جدید در قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷

۱-۱- چک صیادی

چک‌های صیادی یکی از نوآوری‌های قانون جدید صدور چک مصوب ۱۳۹۷ می‌باشد که منظور از این نوع دسته‌چک‌ها، چک‌هایی است که تمام مراحل، از ثبت و صدور آن گرفته تا انتقال و پرداخت آن تنها از طریق سامانه صدور یکپارچه الکترونیکی دسته‌چک (سامانه صیاد) انجام می‌شود. این دسته‌چک‌ها ویژگی‌های مخصوص به خود را دارند که آنها را متمایز از هر نوع دسته‌چک که در گذشته صادر می‌شد کرده است؛ این ویژگی‌ها عبارت‌اند از:

۱- رنگ این دسته‌چک‌ها: چک‌های صیادی همگی به رنگ صورتی مایل به بنفش می‌باشند و یک نوع هماهنگی بین آنها دیده می‌شود و فرق نمی‌کند که از کدام بانک صادر شده است؛ چراکه روند

- صدور و پرداخت تمام آنها تحت نظارت بانک مرکزی می‌باشد.
- ۲- شناسه ۱۶ رقمی صیاد: در دسته‌چک‌های صیادی در بالا و سمت چپ یک کد ۱۶ رقمی وجود دارد که صدور هر برگ چک را منوط به آن کرده است که مبلغ و تاریخ مندرج در چک و نام دارنده آن چک همراه با شناسه ویژه آن چک در سامانه صیاد درج شود. اگر صدور چک در سامانه صیاد درج نشود، یک سند تعهدآور مدنی خواهد بود.^۲
- ۳- در پایین چک در سمت چپ گفته شده است که کارسازی این چک منوط به ثبت، صدور، دریافت و انتقال آن در سامانه صیاد است. بر اساس این گفته اگر این دسته‌چک‌ها در سامانه صیاد ثبت نشده باشند، بانک از پرداخت آن به دارنده چک خودداری می‌کند.
- ۴- یکی دیگر از خصوصیت چک‌های صیادی، حذف کلمه در وجه حامل در این دسته‌چک‌ها است. در دسته‌چک‌های صیادی، چک حتماً باید در وجه شخص معین صادر شود؛ بر خلاف چک‌های قدیمی که در وجه شخص حامل هم می‌توانستند صادر شوند.

شکل ۱: نمونه یک برگ چک صیادی

۱-۲- چک موردی

این نوع چک از ابداعات اصلاحات ۹۷/۸/۱۳ قانون صدور چک است که در تبصره ۲ ماده ۶ این قانون پیش‌بینی شده است. این نوع چک بدون نیاز به داشتن دسته‌چک و بدون نیاز به اعتبارسنجی و رتبه‌بندی اعتباری، امکان برداشت از حساب را برای ذی‌نفعان فراهم می‌کند.^۳

۱-۳- چک الکترونیکی

یکی دیگر از نوآوری‌های قانون جدید صدور چک، چک الکترونیکی است که چک الکترونیکی صیاد هم

۲. محمدمهدی تولگی، بررسی نوآوری‌های قانون جدید صدور چک، اصلاحی سال ۱۳۹۷ (تهران: نشر مکتوب آخر، ۱۳۹۸)، ۱۹.

۳. حسین گرامی، شرح ماده به ماده قانون صدور چک اصلاحی ۱۳ / ۸ / ۱۳۹۷ (تهران: جنگل: جاودانه، ۱۳۹۷)، ۱۷.

گفته می‌شود. ساده‌ترین تعریفی که از چک الکترونیک می‌توان ارائه داد این است: چک الکترونیک نوعی از چک است که کاملاً بر بستر اینترنت انجام می‌شود و تمام مراحل صدور چک، دریافت چک و تأیید اطلاعات آن و انتقال چک به شخص دیگر به صورت آنلاین و سیستمی اجرا خواهد شد. در چک الکترونیک شخص دارنده حساب جاری به جای صدور چک کاغذی، به موجب امضای الکترونیک به بانک دستور پرداخت مبلغی معین به شخص مشخصی را برای تاریخی خاص صادر می‌کند. کلیه مقررات راجع به چک کاغذی، مانند قابلیت تعقیب کیفری و مسئولیت تضامنی صادرکننده و ضامن در مورد چک الکترونیک حاکم دانسته شده است.^۴ در کنار مزایای فراوانی که برای چک الکترونیک شمرده شده، مهم‌ترین ایراد این نوع چک وابسته بودن آن به اینترنت است. به طوری که اگر فردی به اینترنت دسترسی نداشته باشد امکان صدور چک الکترونیک و یا تأیید و انتقال چک را نخواهد داشت.

۲- سامانه صیاد

این سامانه با هدف متمرکزسازی درخواست‌های دسته‌چک، امکان اعتبارسنجی صاحبان حساب و امضا، جلوگیری از اختصاص دسته‌چک به افراد فاقد صلاحیت و بدسابقه و همچنین اختصاص شناسه منحصر به فرد به هر برگ چک توسط بانک مرکزی راه‌اندازی شده است. این سامانه امکان استعمال هر برگ چک با توجه به شناسه استعمال تولیدی توسط بانک مرکزی را برای پذیرنده چک فراهم آورده که این مقوله، امنیت بیشتری را در حوزه مبادلات چک ایجاد می‌کند. با استقرار این سامانه، اندازه و فرمت برگ چک برای همه بانک‌ها یکسان شده است و نیز اطلاعات هویتی صاحبان چک به همراه شناسه استعمال در قالب یک بارکد دوعدی روی چک درج شده که این موضوع، امکان سوءاستفاده‌های احتمالی را کاهش می‌دهد. عملکرد این سامانه به این صورت است که با مراجعه مشتری به شعبه، ثبت اولیه درخواست صدور دسته‌چک توسط کاربر شعبه انجام می‌پذیرد و در صورت تأیید توسط رئیس شعبه، درخواست موردنظر به منظور استعمال، به سامانه صیاد بانک مرکزی ارسال می‌شود. چنانچه درخواست دهنده از نظر بانک مرکزی واجد شرایط دریافت دسته‌چک باشد، درخواست مذکور از سامانه صیاد به گروه صدور دسته‌چک به منظور شخصی‌سازی و چاپ چک ارسال خواهد شد.^۵

۳- تکالیف و مسئولیت مدنی بانک‌ها در ثبت چک‌های صیادی

۴. همان، ۶-۷.

۵. همان، ۱۸۰.

قانون‌گذار در مواد ۲۱ و ۲۱ مکرر قانون صدور چک، وظایف و تکالیفی را برای بانک‌ها در قبال ثبت چک صیادی معین کرده است که عبارت‌اند از:

۱- به موجب ماده ۲۱ مکرر قانون صدور چک الحاقی ۱۳۹۷/۸/۱۳ بانک مرکزی مکلف می‌باشد ظرف مدت دو سال پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون، در مورد اشخاص ورشکسته و معسر از پرداخت محکوم‌به یا دارایی چک برگشتی رفع سوءاثر نشده، از دریافت دسته‌چک و صدور چک جدید در سامانه صیاد و استفاده از چک موردی جلوگیری کرده و همچنین امکان استعلام آخرین وضعیت صادرکننده چک شامل سقف اعتبار مجاز، سابقه چک برگشتی در سه سال اخیر و میزان تعهدات چک‌های تسویه نشده را تنها برای کسانی که قصد دریافت چک دارند، فراهم نماید؛ یعنی بر اساس این ماده بانک مرکزی مکلف است که از ثبت چک‌هایی که توسط اشخاص ورشکسته و معسر از پرداخت محکوم‌به صادر شده و همچنین چک‌هایی که در گذشته سابقه برگشت دارند، خودداری کند.

۲- تسویه چک‌هایی که پس از گذشت دو سال از لازم‌الاجرا شدن این قانون صادر می‌شود تنها در سامانه چکاوک طبق مبلغ و تاریخ مندرج در سامانه و در وجه مالک نهایی چک، بر اساس استعلام از سامانه صیاد انجام خواهد شد. در همین رابطه قانون‌گذار اشاره کرده است: در صورتی که مالکیت آنها در سامانه صیاد ثبت نشده باشد، مشمول این قانون نخواهند بود و بانک‌ها مکلف می‌باشند که از پرداخت وجه آنها خودداری نمایند.^۶ در اصل بر اساس این ماده، چک‌هایی که پس از گذشت دو سال از لازم‌الاجرا شدن این قانون صادر می‌شوند برای اینکه مشمول قانون جدید صدور چک شوند، باید مالکیت آن چک در سامانه صیاد ثبت شود و اگر چکی مالکیت آن در این سامانه ثبت نشده باشد علاوه بر اینکه از درجه اعتبار ساقط شده، مشمول این قانون هم نخواهد بود و بانک‌ها هم مکلف هستند که از پرداخت آن خودداری کنند.

۳- بانک مرکزی مکلف است با تجمیع اطلاعات گواهینامه‌های عدم پرداخت و آرای قطعی محاکم درباره چک در سامانه یکپارچه خود، امکان دسترسی برخط بانک‌ها و مؤسسات اعتباری را به سوابق صدور و پرداخت چک و همچنین امکان استعلام گواهینامه‌های عدم پرداخت را برای مراجع قضایی و ثبتی از طریق شبکه ملی عدالت ایجاد نماید.^۷

۶. قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷، تبصره ۱ ماده ۲۱ مکرر

۷. همان، تبصره ۱ ماده ۲۱

قانون‌گذار در قانون جدید صدور چک مصوب ۱۳۹۷ علی‌رغم اینکه وظایفی را برای بانک‌ها در قبال ثبت چک معین کرده است، اما متأسفانه هیچ ضمانت اجرای حقوقی در قبال این وظایف مشخص نکرده و در این رابطه سکوت پیشه کرده است؛ یعنی در اصل از یک طرف در این قانون وظایف و تکالیفی را در قبال ثبت چک در سامانه صیاد برای بانک‌ها معین کرده است و از طرف دیگر در قبال عدم انجام این وظایف و ضرر و زیان‌هایی که ممکن است در صورت انجام ندادن این تکالیف توسط بانک‌ها برای اشخاص ذی‌نفع به وجود بیاید سکوت اختیار کرده است و نوعی ناهماهنگی را در این قانون به وجود آورده است. حال ممکن است این سؤال به ذهن متبادر شود که در صورتی که بانک‌ها در قبال این وظایفی که در ثبت چک بر عهده دارند کوتاهی به عمل آورند و در نتیجه آن کوتاهی خساراتی به اشخاص ذی‌نفع به وجود آورد در این صورت بر اساس استناد به کدام ماده قانونی می‌توان شخص یا اشخاص زیان‌زننده را ملزم به جبران خسارت کرد؟

برای پاسخ به این سؤال باید به قوانین خاص مراجعه کرده و آنها را بررسی و تحلیل نمود؛ به‌عنوان مثال از یک طرف زمانی که به ظاهر ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی نگاه می‌کنیم، در این ماده گفته شده است: در قبال وظایف و تکالیفی که کارمندان دولت و شهرداری‌ها و همچنین مؤسسات وابسته به آنها بر عهده دارند اگر در نتیجه عمد و بی‌احتیاطی، خساراتی به اشخاص وارد شود، شخص زیان‌زننده شخصاً مسئول جبران خسارت است؛ و در ادامه همین ماده بیان شده که در صورتی که این خسارت مستند به عمل او نبوده و به سبب نقص وسایل اداره یا مؤسسه مزبور باشد، جبران خسارت بر عهده اداره یا مؤسسه مزبور می‌باشد.^۸ از جهاتی ما می‌توانیم به این ماده استناد کنیم؛ چراکه این ماده کارکنان و مستخدمین بانک‌های دولتی و بانک مرکزی را در برمی‌گیرد، زیرا کارکنان و مستخدمین بانک‌های دولتی و بانک مرکزی کارمند دولت محسوب می‌شوند.

اما نکته قابل تأمل در این ماده عنوان واژه کارمندان است نه کارگران؛ کسانی که رابطه حقوقی آنان با دولت تابع قانون استخدام کشوری یا سایر قوانین و مقررات استخدامی است (مانند قضات و دانشگاهیان

۸. مطابق ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی: «کارمندان دولت و شهرداری‌ها و مؤسسات وابسته به آنها که به مناسبت انجام وظیفه عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی، خسارتی به اشخاص وارد نمایند، شخصاً مسئول جبران خسارت وارده می‌باشند؛ ولی هرگاه خسارات وارده مستند به عمل آنان نبوده و مربوط به نقص وسایل ادارات و مؤسسات مزبور باشد، در این صورت، جبران خسارت بر عهده اداره یا مؤسسه مربوطه است ولی در مورد اعمال حاکمیت دولت، هرگاه اقداماتی که بر حسب ضرورت برای تأمین منافع اجتماعی طبق قانون به عمل آید و موجب ضرر دیگری شود، دولت مجبور به پرداخت خسارت نخواهد بود.»

و ارتشیان)^۹؛ و از آنجایی که رابطه حقوقی کارکنان و مستخدمین بانک‌های خصوصی با دولت تابع قانون استخدام کشوری نیست بلکه روابط آنها تابع قانون کار است در نتیجه این ماده، بانک‌های خصوصی را در برنمی‌گیرد. همچنین از طرف دیگر اگر به ظاهر ماده ۱۲^{۱۰} و ۱۳^{۱۱} قانون مسئولیت مدنی نگاه کنیم، این مواد ویژه کارفرمایان و کارگران است؛ یعنی در اصل این مواد ویژه کسانی است که روابط حقوقی آنها با دولت تابع قانون کار می‌باشد؛ نه کسانی که رابطه حقوقی آنها با دولت تابع قانون استخدام کشوری است؛ از همین رو این ماده شامل بانک‌های خصوصی می‌شود اما شامل بانک‌های دولتی نمی‌شود.

نکته حائز اهمیت دیگر این است که در قانون جدید صدور چک، وظایف و تکالیفی را به صورت کلی برای همه بانک‌ها در قبال ثبت چک در نظر گرفته شده است؛ یعنی در اصل قوانین چک برای همه بانک‌ها یکسان است؛ نه اینکه فقط برای بانک‌های دولتی و یا فقط برای بانک‌های خصوصی باشد؛ بنابراین بهترین گزینه‌ای که می‌توان در قبال عدم انجام این وظایف و تکالیف بدان استناد کرد و مسئولیت مدنی بانک‌ها در قبال ثبت چک در نظر گرفت، بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور است. علت آن هم این است که در این ماده به صورت مستقیم به مسئولیت مدنی بانک‌ها به صورت کلی اشاره کرده و فقط مختص موارد خاص نیست؛ آنجا که بیان می‌دارد: هر بانک در مقابل خساراتی که به مشتریان وارد کرده است، مسئول می‌باشد و باید آن خسارت را جبران کند.^{۱۲} و بانک‌های دولتی را از بانک‌های خصوصی تفکیک نکرده و علاوه بر آن شامل وظایف و تکالیفی که بانک مرکزی در حیطه وظایف خود بر عهده دارد نیز می‌شود. از همین رو با استناد به بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور

۹. سعید صالح احمدی، قانون مسئولیت مدنی در نظم حقوقی کنونی (تهران: کتاب آوا، ۱۳۹۸)، ۲۸۱.

۱۰. مطابق ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی: «کارفرمایانی که مشمول قانون کار هستند، مسئول جبران خساراتی می‌باشند که از طرف کارکنان اداری و یا کارگران آنان در حین انجام کار یا به مناسبت آن وارد شده است، مگر اینکه محرز شود، تمام احتیاط‌هایی که اوضاع و احوال قضیه ایجاب می‌نموده، به عمل آورده یا اینکه اگر احتیاط‌های مزبور را به عمل می‌آوردند، باز هم جلوگیری از ورود زیان مقدور نمی‌بود؛ کارفرما می‌تواند به واردکننده خسارت در صورتی که مطابق قانون مسئول شناخته شود، مراجعه نماید.»

۱۱. مطابق ماده ۱۳ قانون مسئولیت مدنی: «کارفرمایان مشمول ماده ۱۲ مکلف‌اند تمام کارگران و کارکنان اداری خود را در مقابل خسارات وارده از ناحیه آنان به اشخاص ثالث، بیمه نمایند.»

۱۲. مطابق بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور: «هر بانک در مقابل خساراتی که در اثر عملیات آن متوجه مشتریان می‌شود مسئول و متعهد جبران خسارت خواهد بود. مدیرعامل، رئیس هیئت‌مدیره، اعضای هیئت عامل و اعضای هیئت‌مدیره هر بانک نیز در مقابل صاحبان سهام و مشتریان مسئول خساراتی می‌باشند که به علت تخلف هر یک از آنها از مقررات و قوانین و آئین‌نامه‌های مربوط به این قانون یا اساسنامه آن بانک به صاحبان سهام یا مشتریان وارد می‌شود.»

می‌توان گفت: هر بانک در مقابل خساراتی که در اثر عدم انجام تکالیفی که در ثبت چک در سامانه صیاد بر عهده دارد، مسئول جبران خسارت به اشخاص ذی‌نفع است.

با استناد به بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور در قبال وظایف و تکالیفی که بانک‌ها در ثبت چک بر عهده دارند، این‌طور به نظر می‌آید که مبنای مسئولیت مدنی مبتنی بر نظریه محض (نوعی) است؛ زیرا این ماده در هر صورت بانک‌ها را در قبال خساراتی که به مشتریان خود وارد می‌کنند مسئول جبران آن خسارت دانسته است مگر در حوادث قهری؛ یعنی بانک فقط در صورت بروز حوادث قهری معاف از جبران خسارت است و در غیر از این مورد در هر صورت مسئول جبران خسارت می‌باشد. در اصل شخص زیان‌دیده فقط همین که خسارات وارده و رابطه سببیت بین زیان و فعل بانک را ثابت کند کافی است و دیگر نیازی به اثبات تقصیر بانک ندارد. نظریه محض (نوعی) بیانگر مسئولیتی است که به حکم قانون و بر اساس مصالح و تدبیر حفظ منافع افراد ایجاد می‌شود و تابع قواعد عمومی مسئولیت مدنی نیست، هدف از این مسئولیت تحمیل ضمان به نتیجه فعل است نه کیفیت آن به همین جهت هم آن را مسئولیت نوعی نامیده‌اند؛ بدین معنی که اگر در قواعد عمومی، فعل زیان‌بار سبب ضمان می‌شود و مهم‌ترین مسئله آن، احراز فعل ناروا و انتساب آن به مسئول است، در این مورد استثنایی، به نتیجه کار شخص توجه دارد و نتیجه زیان‌بار برای ایجاد مسئولیت کافی است. در مسئولیت محض کافی است خواهان ثابت نماید که ضرری از فعل خواننده به وی وارد آمده است که در این صورت بلافاصله حکم به مسئولیت خواننده داده می‌شود. در حالی که اگر این ماده بیان می‌کرد: بانک‌ها در قبال تکالیفی که بر عهده دارند در صورتی مسئول جبران خسارت می‌باشند که خسارات وارده مستند به عمل آنها باشد و در صورتی که خسارت وارده مستند به عمل آنها نباشد از جبران خسارت معاف می‌باشند؛ در این حالت مبنای مسئولیت مدنی را مبتنی بر نظریه تقصیر قرار می‌دادیم، یعنی شخص زیان‌دیده علاوه بر اینکه باید خسارات وارده و رابطه سببیت بین زیان و فعل بانک را اثبات می‌کرد، تقصیر شخص زیان‌زننده (بانک) را هم باید اثبات می‌کرد. در حالی که با استناد به بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، بانک‌ها در قبال تکالیفی که در ثبت چک بر عهده دارند، در صورت کوتاهی و عدم رعایت نظامات مقرر قانونی مسئول جبران خسارت هستند و بعد از جبران خسارت می‌توانند به کارمند یا کارمندان مربوطه که مقصر در ورود ضرر بوده‌اند، رجوع کنند و خسارت وارد شده به بانک را مطالبه کنند.^{۱۳}

همچنین در صورتی که در این ماده بیان شده بود: بانک‌ها در قبال تکالیفی که بر عهده دارند

۱۳. مینا صدوقی، مسئولیت مدنی بانک مرکزی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق، دانشکده دانشگاه علم و فرهنگ، ۱۳۹۳)،

مسئول جبران خساراتی می‌باشند که از ناحیه آنها به مشتریان وارد شده است، مگر اینکه محرز شود که آنها تمام احتیاط‌های لازم را به عمل آورده‌اند یا اگر آن احتیاط‌های لازم را انجام داده بودند باز هم آن خسارت به بار می‌آمد، در این صورت ما مبنای مسئولیت مدنی را مبتنی بر نظریه فرض تقصیر می‌دانستیم؛ زیرا در چنین مواردی تقصیر شخص در قانون مفروض دانسته شده است و بانک مسئول جبران خسارات است، مگر آنکه ثابت کند که تقصیری نداشته است.^{۱۴}

لذا شاید بهترین گزینه‌ای که می‌توان مبنای مسئولیت مدنی بانک‌ها در ثبت چک قرار داد، نظریه محض باشد.

گروهی از کارشناسان، مسئولیت مدنی بانک‌ها در ثبت چک را از نوع قراردادی دانسته‌اند و دلایل خود را به این شرح بیان داشته‌اند: نخست - طبق قانون جدید صدور چک، صدور هر برگ چک مستلزم ثبت آن در سامانه صیاد است و اگر برگ چکی در سامانه صیاد ثبت نشود یک سند تعهدآور مدنی محسوب می‌شود.^{۱۵} در همین رابطه باید بیان کرد: همان‌طور که مشتریان در قبال ثبت چک تکالیفی را در قبال بانک بر عهده دارند، بانک هم در قبال مشتریان در ثبت چک تکالیفی را بر عهده دارد که اگر آنها را به‌درستی انجام ندهند، مسئول جبران خسارت می‌باشد و از آنجایی که بانک در برابر مشتریان متعهد به انجام آن تکالیف شده است، مانند این است که میان بانک و مشتریان قراردادی وجود دارد؛ از همین رو آن مسئولیت از نوع قراردادی است؛ مانند اینکه بانک‌ها زمینه ثبت چک را فراهم نکرده باشند، یا اینکه وظایف دیگری که در همین زمینه بر عهده دارند را به‌درستی انجام ندهند و در نتیجه آن ترک فعل باعث بروز خسارتی به طرف مقابل شده باشند، در این حالت مسئول جبران خسارت قراردادی می‌باشند؛ مگر اینکه اثبات کنند عدم ایفای تعهد ناشی از قوه قاهره یا در نتیجه عملکرد طرف مقابل بوده است.^{۱۶} به‌عنوان مثال در حالتی که بانک مرکزی ظرف مدت دو سال پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون در مورد اشخاص ورشکسته و معسر از پرداخت محکوم‌به از دریافت دسته‌چک و صدور چک جدید در سامانه صیاد جلوگیری نکرده باشد، مسئول جبران خسارت و نوع مسئولیت او قراردادی است؛ اما اگر آن عدم ایفای تعهد ناشی از قوه قاهره یا در اثر عملکرد طرف دیگر قرارداد باشد از مسئولیت معاف است. دوم - شخصی که در بانکی حساب باز می‌کند یا اینکه دسته‌چک یا ضمانت‌نامه از بانک دریافت کرده، با

۱۴. محمد مهدی توکلی، کتاب جامع حقوق مدنی، جلد اول (تهران: مکتوب آخر، ۱۳۹۹)، ۴۹۲.

۱۵. توکلی، پیشین، ۱۹.

۱۶. سیدمصطفی محقق داماد و یاسر مرادی، «تحلیل مسئولیت بانک‌ها در قبال مشتریان؛ موانع و راهکارها»، اقتصاد اسلامی، ۱۷، ۷۲ (۱۳۹۷)، ۱۰۰.

بانک رابطه قراردادی دارد و همچنین مسئولیت بانک در قبال آنها نیز قراردادی است.^{۱۷} سوم - از نظر نگارنده، قرارداد افتتاح حساب جاری، تابع قواعد عام قراردادهاست. یکی از این قواعد که شرط صحت هر قراردادی است، رضایت هر یک از طرفین (به‌طور مثال بانک و مشتری) در انعقاد قرارداد است.^{۱۸} نتیجه چنین قاعده‌ای این است که نه بانک را می‌توان به انعقاد قرارداد افتتاح حساب مجبور کرد و نه مشتری را ملزم کرد که در بانک خاصی حساب جاری افتتاح نماید.

همچنین هر بانکی حق خواهد داشت، از افتتاح حساب برای یک متقاضی خاص خودداری کند. یا مثلاً می‌تواند حین افتتاح حساب برای مشتریان خود، شرط یا شروطی درباره مسائل مختلف بگنجاند تا در صورت تخلف مشتریان، به سبب تخلف از شرط، قرارداد افتتاح حساب مورد توافق را فسخ کند؛ و شرایط خاص قرارداد فی مابین احکام و قوانین عام و خاص حاکم و مربوط به چک است. هرچند این نقد نیز قابل طرح می‌باشد که نمی‌توان مسئولیت مدنی بانک‌ها در ثبت چک را از نوع قراردادی دانست زیرا برای استناد به مسئولیت قراردادی وجود یک قرارداد معتبر و قانونی ضرورت دارد، اما همان‌طور که در مطلب فوق متذکر شدیم می‌توان وجود چنین قرارداد حقیقی را در موضوع مورد بحث موجود دانست.

۴- تکالیف و مسئولیت مدنی بانک‌ها در صدور چک‌های صیادی

قانون‌گذار در مواد ۶ و ۲۱ قانون جدید صدور چک، وظایف و تکالیفی را برای بانک‌ها در قبال صدور دسته‌چک‌های صیادی معین کرده است که این وظایف عبارت‌اند از:

الف - در ابتدای ماده ۶ قانون جدید صدور چک، اولین وظیفه بانک‌ها در قبال صدور چک این است که بانک‌ها مکلف‌اند تا برای ارائه دسته‌چک به مشتریان خود، صرفاً از طریق سامانه صدور یکپارچه الکترونیکی دسته‌چک (صیاد) نزد بانک مرکزی اقدام نمایند. در اصل قانون‌گذار در این ماده صدور دسته‌چک را صرفاً از طریق سامانه صیاد معتبر دانسته و اگر دسته‌چک از هر طریقی غیر از این طریق صادر شود از درجه اعتبار ساقط است و در این صورت بانک‌ها مسئول خسارت وارده به مشتری و دارنده چک خواهند بود.

ب- دومین وظیفه بانک‌ها در قبال صدور دسته‌چک، تبصره ۱ ماده ۶ قانون فوق‌الذکر است؛ این تبصره بیان می‌دارد: بانک‌ها و سایر اشخاصی که طبق قوانین یا مقررات مربوط اطلاعات موردنیاز اعتبارسنجی یا رتبه‌بندی اعتباری را در اختیار مؤسسات مربوط قرار می‌دهند، مکلف به ارائه

۱۷. همان، ۱۰۱.

۱۸. قانون مدنی، ماده ۱۹۰.

اطلاعات صحیح و کامل هستند.

ج - سومین وظیفه بانک‌ها، در تبصره ۲ ماده ۶ قانون فوق‌الذکر آمده است؛ به‌موجب آن، بانک مرکزی به‌منظور کاهش تقاضا برای دسته‌چک و رفع نیاز اشخاص به ابزار پرداخت وعده‌دار، مکلف می‌باشد ظرف مدت یک سال پس از لازم‌الاجرا شدن قانون، ضوابط و زیرساخت خدمات برداشت مستقیم را به‌صورت چک موردی برای اشخاصی که دسته‌چک ندارند به‌صورت یکپارچه در نظام بانکی تدوین و راه‌اندازی نماید تا بدون نیاز به اعتبارسنجی، رتبه‌بندی اعتباری و استفاده از دسته‌چک امکان برداشت از حساب این اشخاص برای ذی‌نفعان معین فراهم شود.

د - آخرین وظیفه بانک‌ها در قبال صدور چک، مربوط به ماده ۲۱ قانون جدید صدور چک می‌باشد؛ به‌موجب این ماده، بانک‌ها مکلف هستند کلیه حساب‌های جاری اشخاصی را که بیش از یک بار چک بی‌محل صادر کرده و تعقیب آنها منجر به صدور کیفرخواست شده باشد بسته و تا سه سال به نام آنها حساب جاری دیگری باز ننماید.

در رابطه با مسئولیت مدنی بانک‌ها در قبال وظایف و تکالیفی که در صدور دسته‌چک‌های صیادی بر عهده دارند، باز هم با سکوت قانون‌گذار مواجه می‌شویم؛ یعنی باز هم قانون‌گذار علی‌رغم اینکه از یک طرف وظایف و تکالیفی را برای بانک‌ها در قبال صدور دسته‌چک‌های صیادی معین کرده است اما متأسفانه هیچ ضمانت اجرای حقوقی را در قبال عدم انجام این تکالیف و ضرر و زیان‌هایی که ممکن است در صورت انجام ندادن این تکالیف توسط بانک‌ها برای اشخاص ذی‌نفع به وجود بیاید در نظر نگرفته است و یک نوع ناهماهنگی در این قانون وجود دارد. حال سؤال این است، در صورتی که بانک‌ها در قبال تکالیفی که در صدور دسته‌چک‌های صیادی بر عهده دارند، کوتاهی به عمل آورند و در نتیجه آن کوتاهی، خسارتی به اشخاص ذی‌نفع به وجود آورند در این صورت به استناد کدام ماده قانونی می‌توان شخص یا اشخاص زیان‌زننده را ملزم به جبران خسارت کرد؟

با مراجعه به قوانین خاص و بررسی و تحلیل آنها به نظر می‌رسد در تبصره ۱ ماده ۶ قانون فوق‌الذکر که قانون‌گذار بیان می‌کند: بانک‌ها و سایر اشخاصی که اطلاعات موردنیاز اعتبارسنجی یا رتبه‌بندی اعتباری را در اختیار مؤسسات مربوط قرار می‌دهند، مکلف به ارائه اطلاعات صحیح می‌باشند، باید با استناد به ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی^{۱۹} که در قسمت ابتدایی آن آمده است: کسی که به حیثیت و

۱۹. مطابق ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی: «کسی که در اثر تصدیقات یا انتشارات مخالف واقع، به حیثیت و اعتبار و موقعیت دیگری زیان وارد آورده، مسئول جبران آن است. شخصی که در اثر انتشارات مزبور یا سایر وسایل مخالف با حسن نیت،

اعتبارات شخصی یا خانوادگی او لطمه وارد شود، می‌تواند از کسی که لطمه وارد آورده است، جبران زیان مادی و معنوی خود را بخواهد و از آنجایی که تبصره ۱ ماده ۶ قانون فوق‌الذکر بانک‌ها و سایر اشخاص را مکلف به ارائه اطلاعات صحیح کرده است و اگر آنها اطلاعات صحیح را در اختیار مؤسسات قرار ندهند، مانند حالتی می‌باشد که آنها اقدام به اظهار و انتشار خلاف واقع کرده باشند، از همین رو جبران خسارت آنها می‌تواند هم از نوع خسارت معنوی و هم از نوع خسارت مادی باشد، در نتیجه بهترین گزینه‌ای که در این رابطه می‌توان به آن استناد کرد، ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی است.

به نظر می‌رسد مبنای مسئولیت مدنی بانک‌ها در قبال صدور دسته‌چک‌های صیادی در یک سری از موارد مبتنی بر نظریه تقصیر و در موارد دیگر مبتنی بر نظریه محض است؛ به‌عنوان مثال در آنجایی که قانون‌گذار، بانک‌ها و سایر اشخاص را مکلف کرده است تا اطلاعات صحیح را در اختیار مؤسسات قرار بدهند، به‌موجب ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی ملزم به جبران خسارت هستند، در این حالت مبنای مسئولیت مدنی بانک‌ها مبتنی بر نظریه تقصیر است؛ زیرا با توجه به قسمت دوم ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی که قانون‌گذار بیان می‌دارد: شخصی که در اثر انتشارات مزبور یا سایر وسایل مخالف با حسن نیت، مشتریانش کم و یا در معرض از بین رفتن باشد می‌تواند موقوف شدن عملیات مزبور را خواسته و در صورت اثبات تقصیر، زیان وارده را از واردکننده مطالبه نماید، در اصل قانون‌گذار در قسمت دوم ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی جبران خسارت را منتسب به شخصی می‌داند که با اقدامات خود به اعتبار و موقعیت دیگری لطمه وارد کرده است؛ یعنی برای اینکه شخص را ملزم به جبران خسارت کنیم باید تقصیر او را اثبات کنیم و اگر شخص مرتکب تقصیری نشده باشد یا نتوان تقصیر او را اثبات کرد، معاف از جبران خسارت است.

و در موارد دیگری (بند الف، ب و د) که بانک به استناد بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، مسئول جبران خسارت است، مبنای مسئولیت مدنی مبتنی بر نظریه محض می‌باشد؛ زیرا با استناد به این ماده، بانک‌ها در هر صورتی در قبال عدم انجام تکالیفی که در صدور چک‌های صیادی بر عهده دارند، مسئول جبران خسارت به اشخاص ذی‌نفع هستند مگر در حوادث قهری؛ بنابراین نیازی به اثبات تقصیر بانک نیست و در این ماده بیان نشده است در صورتی مسئول جبران خسارت هستند که خسارت مستند به عمل آنها باشد و در صورتی که این چنین بود یعنی گفته شده بود که بانک در صورتی

مشتریانش کم و یا در معرض از بین رفتن باشد می‌تواند موقوف شدن عملیات مزبور را خواسته و در صورت اثبات تقصیر، زیان وارده را از واردکننده مطالبه نماید.»

مسئول جبران خسارت به اشخاص ذی‌نفع است که خسارت مستند به عمل او باشد، در این صورت ما می‌توانستیم بگوییم که مبنای مسئولیت مدنی بانک‌ها در چنین مواردی مبتنی بر نظریه تقصیر است و در این حالت باید تقصیر بانک را هم اثبات می‌کردیم تا بتوانیم بانک را ملزم به جبران خسارت کنیم. به نظر می‌رسد مسئولیت مدنی بانک‌ها در قبال صدور دسته‌چک‌های صیادی، مانند ثبت چک از نوع قراردادی می‌باشد؛ زیرا نخست وقتی قانون‌گذار بانک‌ها را مکلف کرده است که برای ارائه دسته‌چک به مشتریان خود، صرفاً از طریق سامانه صیاد اقدام نمایند، در اصل تعهدی را بر دوش بانک‌ها گذاشته است که ملزم به انجام آن می‌باشند. دوم اینکه زمانی که مشتریان از بانک دسته‌چک دریافت می‌کنند، در اصل مشتریان با بانک قراردادی بسته‌اند که در این قرارداد بانک متعهد شده است به مشتریان خود صرفاً از طریق این سامانه (صیاد) اقدام نماید؛ یعنی بانک در این رابطه نقش متعهد قرارداد را دارد و مشتریان نقش متعهدله قرارداد را دارند؛ از همین رو نوع مسئولیت مدنی بانک‌ها در قبال صدور چک‌های صیادی، قراردادی است. البته نکته حائز اهمیت است که در اینجا باید بدان اشاره کرد این است که اگر در چنین مواردی بانک تعهد خود را ایفا نکند ولی اثبات کند که عدم ایفای تعهد ناشی از قوه قاهره یا فعل یا ترک فعل طرف قرارداد در عدم ایفای تعهد وی بوده است، از مسئولیت قراردادی معاف می‌باشد.^{۲۰} به‌عنوان مثال، اگر بانک در اثر بروز قطع سراسری اینترنت موفق به ارائه اطلاعات صحیح به مؤسسات نشود به دلیل اینکه بر اثر حوادث قهری این مشکل به وجود آمده، معاف از مسئولیت قراردادی است.

۵- تکالیف و مسئولیت مدنی بانک‌ها در پرداخت چک‌های صیادی

قانون‌گذار، هم در ماده ۴ و هم در مواد ۵، ۵ مکرر و ۱۴ قانون جدید صدور چک، وظایف و تکالیفی را برای بانک‌ها در قبال پرداخت چک‌های صیادی معین کرده که این وظایف عبارت‌اند از:

۱- به‌موجب قسمت ابتدایی ماده ۴ قانون صدور چک، هرگاه وجه چک به دلایلی مانند عدم مطابقت امضا یا قلم‌خوردگی در متن چک یا اختلاف در مندرجات چک و امثال آن پرداخت نگردد، بانک مکلف است بنا بر درخواست دارنده چک فوراً غیرقابل پرداخت بودن آن را در سامانه یکپارچه بانک مرکزی ثبت نماید و با دریافت کد رهگیری و درج آن در گواهینامه‌ای که مشخصات چک و هویت و نشانی کامل صادرکننده در آن ذکر شده باشد، علت یا علل عدم پرداخت را صریحاً قید و آن را امضا و ممهور و به متقاضی تسلیم نماید. باید دانست به گواهینامه فاقد کد رهگیری و فاقد مهر شخص

حقوقی در مراجع قضایی و ثبتی ترتیب اثر داده نمی‌شود.

۲- به موجب قسمت انتهایی ماده ۴ قانون صدور چک، در برگی که گواهینامه عدم پرداخت در آن نوشته می‌شود، باید مطابقت یا عدم مطابقت امضای صادرکننده با نمونه امضای موجود در بانک (در حدود عرف بانکداری) از طرف بانک گواهی شود. در همین راستا این ماده بانک را مکلف کرده است که به منظور اطلاع صادرکننده چک، فوراً نسخه دوم این برگ را به آخرین نشانی صاحب حساب که در بانک موجود است، ارسال دارد. در برگ مزبور باید نام و نام خانوادگی و نشانی کامل دارنده چک نیز قید گردد.

۳- به موجب ماده ۵ قانون صدور چک، در صورتی که موجودی حساب دارنده چک نزد بانک کمتر از مبلغ چک باشد به تقاضای دارنده چک، بانک مکلف است مبلغ موجودی در حساب را به دارنده چک بپردازد و دارنده چک با قید مبلغ دریافت شده در پشت چک آن را به بانک تسلیم نماید. در این موارد بانک مکلف است به درخواست دارنده چک فوراً کسری مبلغ چک را در سامانه یکپارچه بانک مرکزی وارد نماید و با دریافت کد رهگیری و درج آن در گواهینامه‌ای با مشخصات مذکور در ماده ۴ آن را به متقاضی تحویل دهد، به گواهینامه فاقد کد رهگیری در مراجع قضایی و ثبتی ترتیب اثر داده نمی‌شود. لازم به ذکر است چک مزبور نسبت به مبلغی که پرداخت نگردیده‌ی محل محسوب و گواهینامه بانک در این مورد برای دارنده چک جانشین اصل چک می‌شود. در همین راستا این ماده بانک را مکلف کرده است تا اعلامیه مذکور در ماده ۴ را برای صاحب حساب ارسال نماید.

۴- به موجب ماده ۵ مکرر قانون صدور چک، بعد از ثبت غیرقابل پرداخت بودن یا کسری مبلغ چک در سامانه یکپارچه بانک مرکزی، این سامانه مراتب را به صورت برخط به تمام بانک‌ها و مؤسسات اعتباری اطلاع می‌دهد و پس از گذشت بیست و چهار ساعت، کلیه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری حسب مورد مکلف هستند تا هنگام رفع سوء اثر از چک، اقداماتی همچون عدم افتتاح هرگونه حساب و صدور کارت بانکی جدید، مسدود کردن وجوه کلیه حساب‌ها و کارت بانکی و هر مبلغ متعلق به صادرکننده که تحت هر عنوان نزد بانک یا مؤسسه اعتباری دارد به میزان کسری مبلغ چک به ترتیب اعلامی از سوی بانک مرکزی، عدم پرداخت هرگونه تسهیلات بانکی یا صدور ضمانت‌نامه‌های ارزی یا ریالی و عدم گشایش اعتبار اسنادی ارزی یا ریالی را نسبت به صاحب حساب اعمال نماید.

۵- به موجب قسمت انتهایی تبصره ۲ ماده ۵ مکرر قانون صدور چک، بانک‌ها مکلف هستند به هنگام صدور گواهینامه عدم پرداخت، در صورتی که چک به نمایندگی صادر شده باشد، مشخصات

نماینده را نیز در گواهینامه مذکور درج نمایند.

۶- به موجب تبصره ۳ ماده ۵ مکرر قانون صدور چک، بانک در مواردی مکلف است تا مراتب را در سامانه یکپارچه بانک مرکزی اعلام کند تا فوراً به صورت برخط از چک رفع سوءاثر شود. این موارد عبارت هستند از: الف- واریز کسری مبلغ چک به حساب جاری نزد بانک محال‌علیه و ارائه درخواست مسدودی که در این صورت بانک مکلف است ضمن مسدود کردن مبلغ مذکور تا زمان مراجعه دارنده چک و حداکثر به مدت یک سال، ظرف مدت سه روز واریز مبلغ را به شیوه‌ای اطمینان‌بخش و قابل استناد به اطلاع دارنده چک برساند؛ ب- ارائه لاشه چک به بانک محال‌علیه؛ ج- ارائه رضایت‌نامه رسمی (تنظیم‌شده در دفاتر اسناد رسمی) از دارنده چک یا نامه رسمی از شخص حقوقی دولتی یا عمومی غیردولتی دارنده چک؛ د- ارائه نامه رسمی از مراجع قضایی یا ثبتی ذی‌صلاح مبنی بر اتمام عملیات اجرایی در خصوص چک؛ ه- ارائه حکم قضایی مبنی بر براءة ذمه صاحب حساب در خصوص چک؛ و- سپری شدن مدت سه ساله از تاریخ صدور گواهینامه عدم پرداخت مشروط به عدم طرح دعوی حقوقی یا کیفری در خصوص چک توسط دارنده.

۷- به موجب قسمت دوم تبصره ۱ ماده ۱۴ قانون صدور چک، در مواردی که دستور عدم پرداخت به دلایلی همچون مفقودی، سرقت، جعل چک و ... صادر شود، بانک مکلف است وجه چک را تا تعیین تکلیف آن در مرجع رسیدگی یا انصراف دستوردهنده در حساب مسدودی نگهداری نماید.

بعضی از اساتید حقوق معتقد هستند که این تکالیف مختص چک‌های صیادی نیست و در سایر چک‌ها نیز می‌توان این تکالیف را برای بانک‌ها در قبال پرداخت چک لحاظ کرد؛ اما باید دانست این استدلال درست نیست؛ زیرا مطابق قانون جدید صدور چک تمامی مراحل دسته‌چک‌های صادره از زمان لازم‌الاجرا شدن این قانون از هر نوعی که باشند باید در محیط سامانه صیاد انجام شوند و اگر حتی یکی از این مراحل در محیطی خارج از این سامانه انجام شود، چک فاقد اعتبار است؛ از همین رو تکالیفی که قانون‌گذار در قانون صدور چک برای بانک‌ها در قبال پرداخت چک معین کرده در اصل مختص چک‌های صیادی است. به‌عنوان مثال حتی در چک‌های موردی که بدون نیاز به اعتبارسنجی، رتبه‌بندی اعتباری و استفاده از دسته‌چک امکان برداشت از حساب اشخاص را برای ذی‌نفعان معین فراهم می‌کند، زمانی آن چک معتبر است که تمام مراحل آن در محیط سامانه صیاد انجام شده باشد.

به موجب تبصره ۵ ماده ۵ مکرر قانون صدور چک، بانک یا مؤسسه اعتباری حسب مورد مسئول جبران خساراتی خواهند بود که از عدم انجام تکالیف مقرر در این ماده و تبصره‌های آن به اشخاص ثالث

وارد شده است. می‌توان گفت قانون فوق‌الذکر در زمینه مسئولیت مدنی بانک‌ها در پرداخت چک‌های صیادی توانسته است تا حدودی موفق عمل کند و اگر بانک‌ها در قبال تکالیفی که در ماده ۵ مکرر بر عهده دارند (موارد ۴ تا ۶) کوتاهی به عمل آورند، مسئول جبران آن خسارت خواهند بود؛ حال ممکن است این سؤال مطرح شود که اگر بانک‌ها در قبال دیگر وظایف و تکالیفی که در پرداخت چک بر عهده دارند، کوتاهی به عمل آورند و در نتیجه آن کوتاهی خساراتی به اشخاص ثالث وارد آورند، چگونه و با استناد به کدام ماده قانونی می‌توان آنها را ملزم به جبران خسارت کرد؟

متأسفانه قانون‌گذار در قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷ در قبال عدم انجام تکالیفی که بانک‌ها به موجب مواد ۴، ۵ و ۱۴ این قانون در پرداخت چک‌های صیادی بر عهده دارند (موارد ۱ تا ۳ و ۷) سکوت پیشه کرده است؛ اما با توجه به قانون پولی و بانکی کشور در بند ج ماده ۳۵ به‌عنوان یک قاعده عام و کلی حاکم که به‌وسیله قانون جدید نسخ نگردیده است می‌توان گفت هر بانک در قبال عدم انجام تکالیفی که در پرداخت چک‌های صیادی بر عهده دارد اگر کوتاهی به عمل آورد و در نتیجه آن کوتاهی خساراتی به اشخاص ثالث وارد آورد، مسئول جبران خسارت خواهد بود. قانون‌گذار در جهت حفظ سلامت جامعه و نظم عمومی مقرر داشته که تخلف از نظام‌ها و مقررات دولتی که موجب ایراد صدمه به دیگران شود، نوعی خطا محسوب می‌شود و مرتکب را در معرض مسئولیت مدنی و در صورت عمدی بودن برای آن مجازات قرار می‌دهد.

مبنای مسئولیت مدنی بانک‌ها در قبال پرداخت چک‌های صیادی مبتنی بر نظریه محض است؛ زیرا هم در تبصره ۵ ماده ۵ مکرر قانون صدور چک و هم در بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، قانون‌گذار بانک را در هر صورت مسئول جبران خسارت‌هایی می‌داند که در نتیجه عدم انجام تکالیف آنها رخ داده است؛ بنابراین نیازی نیست که تقصیر بانک اثبات شود تا بتوانیم آن را مسئول جبران خسارت بدانیم. به‌عنوان مثال اگر قانون‌گذار در تبصره ۵ ماده ۵ مکرر قانون صدور چک این‌طور بیان می‌کرد: بانک یا مؤسسه اعتباری، حسب مورد در قبال عدم انجام تکالیف مقرر در این ماده و تبصره‌های آن به اشخاص ثالث، در صورتی مسئول جبران خسارت می‌باشد که خسارات وارده مستند به عمل او باشد. در این حالت ما مبنای مسئولیت مدنی بانک را مبتنی بر نظریه تقصیر قرار می‌دادیم و تقصیر بانک را هم در بروز خسارت اثبات می‌کردیم. یا همین‌طور اگر این تبصره بیان کرده بود: بانک یا مؤسسه اعتباری حسب مورد مسئول جبران خساراتی خواهند بود که از عدم انجام تکالیف مقرر در این ماده و تبصره‌های آن به اشخاص ثالث وارد گردیده است، مگر اینکه محرز شود آنها تمام احتیاط‌های لازم را

انجام داده‌اند و یا اگر احتیاط‌های لازم را هم انجام داده بودند باز هم آن خسارت به وجود می‌آمد. در این صورت ما مبنای مسئولیت مدنی بانک را مبتنی بر نظریه فرض تقصیر می‌دانستیم؛ زیرا در چنین مواردی تقصیر شخص در قانون مفروض دانسته شده است؛ بنابراین بانک، مسئول جبران خسارات است، مگر آنکه ثابت کند تقصیری نداشته است.^{۲۱}

به نظر می‌رسد مسئولیت مدنی بانک‌ها در پرداخت چک‌های صیادی، مثل صدور و ثبت از نوع قراردادی است؛ زیرا زمانی که صادرکننده برای گرفتن دسته‌چک به بانک مراجعه می‌کند و بعد از گرفتن دسته‌چک، چکی را در وجه شخص معینی صادر می‌کند، در اصل می‌توان گفت صادرکننده با بانک قراردادی بسته است که در آن قرارداد بانک متعهد شده است که مبلغ چک را به دارنده پرداخت کند، پس زمانی که دارنده چک به بانک مراجعه می‌کند، بانک مکلف به انجام وظایف و تکالیفی قراردادی است، اگر بانک نتواند آن تکالیف و تعهدات را به‌خوبی انجام دهد در اصل او به تعهدات قراردادی خود عمل نکرده است؛ بنابراین بانک مکلف به جبران خسارت‌هایی هست که در اثر کوتاهی خود به اشخاص ثالث وارد کرده است و ناشی از قرارداد است و آن را خسارت‌های قراردادی می‌دانیم.

نتیجه‌گیری

عملکرد قانون‌گذار برای اولین بار در زمینه مسئولیت مدنی بانک‌ها در قانون جدید صدور چک قابل تحسین می‌باشد؛ اما با بررسی‌های صورت گرفته، نواقص و کاستی‌هایی در این زمینه مشاهده می‌گردد که از قانون فوق‌الذکر که با هدف خاتمه دادن به مشکلات پیشین تدوین شده است، بعید به نظر می‌رسد. در پژوهش حاضر بخشی از این مسائل مورد بررسی قرار گرفت که به‌طور خلاصه می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود.

- وظایف و تکالیف بانک‌ها در قبال دسته‌چک‌های صیادی، شامل ثبت، صدور و پرداخت چک است.

- مسئولیت‌های مدنی بانک‌ها در قبال دسته‌چک‌های صیادی، شامل ثبت، صدور و پرداخت چک‌های صیادی است.

- در قبال تکالیفی که بانک‌ها در ثبت چک‌های صیادی بر عهده دارند، اگر کوتاهی از ناحیه آنها سر بزند و در نتیجه آن کوتاهی، خساراتی به اشخاص ثالث وارد شود، بانک به استناد بند ج ماده

۲۱. توکلی، پیشین، ۴۹۲.

۳۵ قانون پولی و بانکی کشور ملزم به جبران آن خسارت است. مبنای این مسئولیت مبتنی بر نظریه محض و نوع این مسئولیت قراردادی می‌باشد.

- در قبال تکالیفی که بانک‌ها در صدور چک‌های صیادی بر عهده دارند، اگر کوتاهی از ناحیه آنها سر بزند و در نتیجه آن کوتاهی خساراتی به اشخاص ثالث وارد شود، در مواردی همچون تبصره ۱ ماده ۶ قانون صدور چک که قانون‌گذار، بانک‌ها و سایر اشخاص را مکلف کرده است تا اطلاعات موردنیاز اعتبارسنجی و رتبه‌بندی را به صورت صحیح و کامل در اختیار مؤسسات مربوط قرار بدهند، بانک به استناد ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی، ملزم به جبران آن خسارات است؛ در همین راستا به نظر می‌رسد مبنای مسئولیت مدنی بانک مبتنی بر نظریه تقصیر می‌باشد؛ اما در رابطه با تکالیف دیگری که بانک‌ها در صدور چک‌های صیادی بر عهده دارند، اگر کوتاهی از ناحیه آنها سر بزند و در نتیجه آن کوتاهی خساراتی به اشخاص ثالث وارد شود، بانک به استناد بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور ملزم به جبران آن خسارت است که مبنای این مسئولیت مبتنی بر نظریه محض می‌باشد. لازم به ذکر است که نوع مسئولیت مدنی بانک‌ها در صدور دسته‌چک‌های صیادی در تمام مواردی که قانون در همین راستا تکالیفی را بر دوش بانک گذاشته، قراردادی است.

- در قبال تکالیفی که بانک‌ها در پرداخت چک‌های صیادی بر عهده دارند، اگر کوتاهی از ناحیه آنها سر بزند و در نتیجه آن کوتاهی خساراتی به اشخاص ثالث وارد شود، در مواردی که بانک به موجب ماده ۵ مکرر قانون جدید صدور چک، دارای تکالیفی در پرداخت چک است، بانک به استناد تبصره ۵ ماده مذکور، ملزم به جبران خسارت می‌باشد و در موارد دیگری که بانک به موجب مواد ۴، ۵ و ۱۴ قانون صدور چک دارای تکالیفی در پرداخت چک است، بانک به استناد بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، ملزم به جبران خسارت می‌باشد. مبنای مسئولیت مدنی بانک در پرداخت چک‌های صیادی مبتنی بر نظریه محض می‌باشد و نوع این مسئولیت قراردادی هست.

- این قانون تا حدود کمی توانسته است در زمینه مسئولیت مدنی بانک‌ها به صورت موفق عمل کند؛ زیرا مسئولیت مدنی بانک‌ها در قبال تکالیفی که بر عهده دارند، هم شامل ثبت و صدور چک و هم شامل پرداخت چک می‌شود؛ در حالی که قانون فوق‌الذکر فقط در زمینه تکالیفی که بانک‌ها در پرداخت چک‌های صیادی بر عهده دارند، این نوع مسئولیت را منظور کرده است؛ آن هم نه به صورت کامل، بلکه فقط آن را مشمول موارد ذکر شده در ماده ۵ مکرر قانون صدور چک دانسته است. در صورتی که تکالیف بانک‌ها در پرداخت چک‌های صیادی، مواد ۴، ۵ و ۱۴ قانون فوق‌الذکر

را هم شامل می‌شود. از این رو به نظر می‌رسد که قوانین خاصی همچون قانون مسئولیت مدنی و همین‌طور قانون پولی و بانکی کشور بسیار کامل‌تر از قانون صدور چک در زمینه مسئولیت مدنی بانک‌ها بوده و عملکرد قابل قبول‌تری دارد و در مواقع لزوم مراجعه به این قوانین، گزینه مناسبی به نظر می‌رسد.

فهرست منابع

- توکلی، محمد مهدی. آموزش جامع حقوق مدنی، جلد اول. تهران: نشر مکتوب آخر، ۱۳۹۹.
- صالح احمدی، سعید. قانون مسئولیت مدنی در نظم حقوقی کنونی. تهران: کتاب آوا، ۱۳۹۸.
- صدوقی، مینا. مسئولیت مدنی بانک مرکزی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، تهران: دانشگاه علم و فرهنگ، ۱۳۹۳.
- گرامی، حسین. شرح ماده به ماده قانون صدور چک اصلاحی ۱۳ / ۸ / ۱۳۹۷. تهران: انتشارات جنگل: جاودانه، ۱۳۹۷.
- محقق داماد، سید مصطفی و یاسر مرادی. «تحلیل مسئولیت بانک‌ها در قبال مشتریان: موانع و راهکارها». اقتصاد اسلامی، ۱۷، ۷۲ (۱۳۹۷)، ۹۵-۱۲۰.

https://eghtesad.iict.ac.ir/article_34162.html